

EEN INDRUK VAN DE RELATIETHEORETISCHE PERCEPTIETHEORIE

De mens heeft, behalve fysiologische behoeften aan materiaal en energie, een gedifferentieerd stelsel van informatiebehoeften.

In de eerste plaats heeft hij een nog als (neuro-) fysiologische te interpreteren behoefte aan prikkels zonder meer ("prikkelhonger").

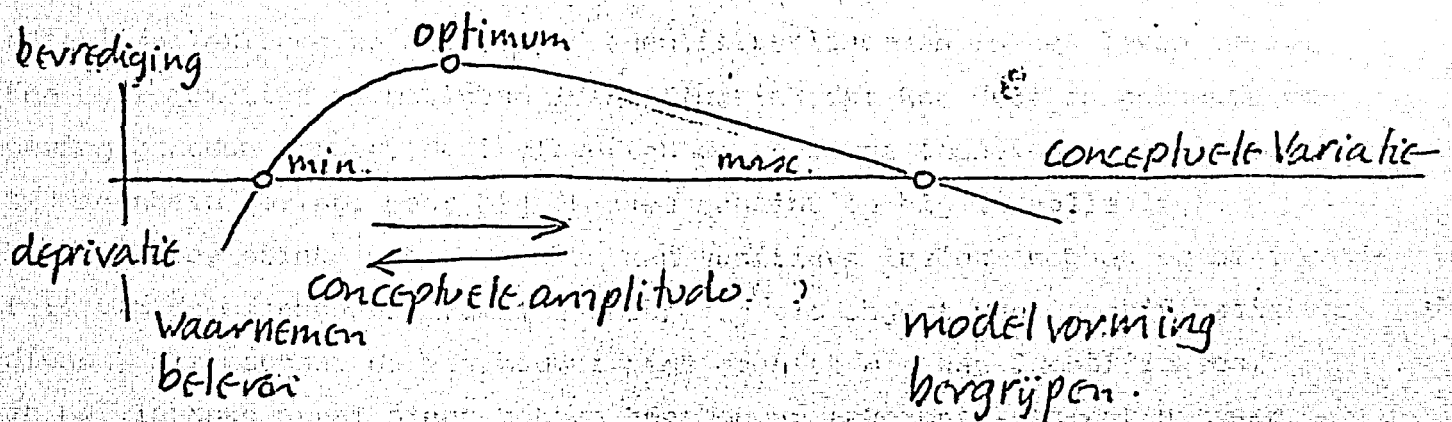
Zonder enige informatie-toevoer treedt een toestand op die bestudeerd is als "sensory deprivation", een teveel aan prikkels daarentegen bewerkstelligt verwarring en maakt het het informatieverwerkend systeem onmogelijk om uit deze informatie profijt te trekken.

Wanneer aan deze eerste behoefte door een bepaalde prikkelkwantiteit is voldaan, treedt de behoefte aan redundantie en orde in dit prikkel-universum op de voorgrond. Men kan deze behoefte plaatsen in de set van zekerheids- en veiligheidsbehoeften uit de behoeftenhiërarchie van Maslow (1943, 1970). Het menselijk organisme of de menselijke populatie tracht aan deze behoefte tegemoet te komen door gelijkheden en continuïteiten in zijn milieu samen te vatten in concepten. De mate waarin hij daarin slaagt kan men uitzetten in een dimensie, aan te duiden met conceptuele variatie.

Het gevolg van de vorming van concepten is, dat het organisme bepaalde verschillen en veranderingen in de omgeving (op continuïteitsbasis) "verwacht" en niet meer als informatie ervaart, zodat opnieuw prikkelhonger optreedt.

De cyclus die door deze afwisseling tot stand komt kan men uit het oogpunt van oecologische tolerantie zien als een amplitudo tussen waarnemen en modelvorming, beleven en begrijpen.

Wij noemen dit de "conceptuele amplitudo":

Als een omgeving geen enkel aanknopingspunt biedt tot de vorming van een concept van die omgeving, omdat er geen continuïteit of gelijkheid in

)* dit is de abstractie van de automatische en oriënterende beleving uit de formulering van Hebb & Thompson over conceptueel leren.

voorkomt, zal een organisme zich onveilig en onzeker voelen.

In het andere uiterste, wanneer een omgeving met één of enkele concepten "begrepen" kan worden, valt er weinig te beleven en treedt een toestand van verveling en prikkelhonger op.

De elementen uit de omgeving die een kleine amplitudo rond het optimum tussen beide extreme gevallen mogelijk maken^{en}, worden object van een derde set behoeften: de affectieve behoeften.

Een menselijk organisme hecht zich aan die elementen uit zijn omgeving die voor een deel voor hem "begrijpelijk" zijn, maar anderzijds voldoende conceptueel ontoegankelijk om een beleavingsniveau te garanderen dat verveling uitsluit.

Het evenwicht tussen beleven en begrijpen kan men interpreteren als een "informatiehomeostase" tussen organisme en omgeving, dat voor ieder anders is: elk heeft zijn eigen optimum.

Door dit delicate evenwicht met zijn omgeving, kan het object zichzelf bewust worden en zijn aandacht op het eigen ik richten. Na de realisering van een dergelijk evenwicht treedt het verlangen naar een concept van zichzelf op de voorgrond.

Dit concept kan van buitenaf komen, in dat geval behoort deze behoefte tot de vierde set van Maslow: de prestigebehoeften, en spreken wij van impressieve identiteit.

Voor de impressieve identiteit is het identificatiekader dat een milieu te bieden heeft van belang: personen, objecten, verwachtingen of rollen. Achtereenvolgens bieden deze elementen in extreme gevallen de mogelijkheid tot idoolvorming, kooplust of carrièremaken.

Wij menen dat thans van een epidemische identiteitscrisis sprake is die dergelijke extreme en ziekelijke identificatievormen in het leven roept. Een meer gematigd en matigend identificatiekader kan door de gebouwde omgeving geboden worden. De invloed van de gebouwde omgeving is weliswaar per tijdseenheid gering, maar hij is zeer continu en hij is collectief.

Een karakteristieke bebouwing kan een positieve invloed hebben op de identiteit van de beschouwer, zowel wanneer zij als object van identificatie kan dienen, als wanneer de beschouwer zich er niet mee kan identificeren.

In het laatste geval biedt het de beschouwer zekerheid omtrent hetgeen hem niet eigen is. Een neutrale bebouwing heeft deze waarde niet.

Het zelfconcept kan zich ook van binnenuit naar buiten projecteren, de behoefte aan projectiemateriaal in de omgeving voor een expressieve identiteit, behoort dan tot Maslows vijfde set, de behoeften aan zelfverwerkelijking. De flexibiliteit van de woning, de mogelijkheden tot inspraak, bieden het besef zélf invloed gehad te hebben op zijn omgeving, en kunnen worden gemotiveerd vanuit de expressieve identiteit.

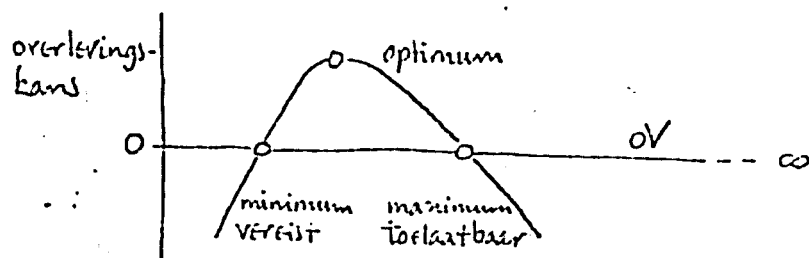
Wanneer wij de hier genoemde informatie-behoeften als "conceptuele behoeften" plaatsen tegenover "biologische behoeften", dan hebben wij in feite Maslow's motivatie-model gesplitst:

Algemene behoeften volgens Maslow	Biologische behoeften aan:	Conceptuele equivalenten, behoefte aan:
1 fysiologische -	materiaal en energie	informatie
2 veiligheids-	voortbestaan	zekerheid
3 affectieve -	andere soortgenoten	affectie
4 prestige -	territorium, positie	zelfconcept
5 zelfverwerkelijgings-	voortplanting	invloed

In deze studie zullen wij ons voornamelijk beperken tot de conceptuele equivalenten voor zover de gebouwde omgeving in de bevrediging van deze behoeftencategorie een rol kan spelen.

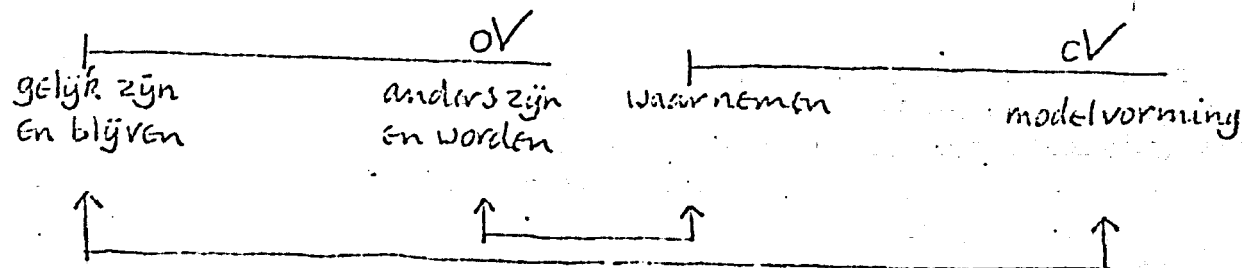
- 1 ruimte
- 2 tijd
- 3 homeostase
- 4 concentratie
- 5 ~~expressie~~ spreading.

Differentiatie wordt gemotiveerd vanuit een tekort aan variatie in de omgeving. Wij zullen deze omgevingsvariatio (oV) hier op oecologische wijze beschouwen als een milieuvariabele zoals ook vochtigheidsgraad, aanwezigheid van zuurstof etc. milieuvariabelen zijn die voor de positieve overlevingskans van een bepaald organisme slechts mogen variëren tussen een beneden- en een bovengrens, een "minimum vereist" en een "maximum toelaatbaar":

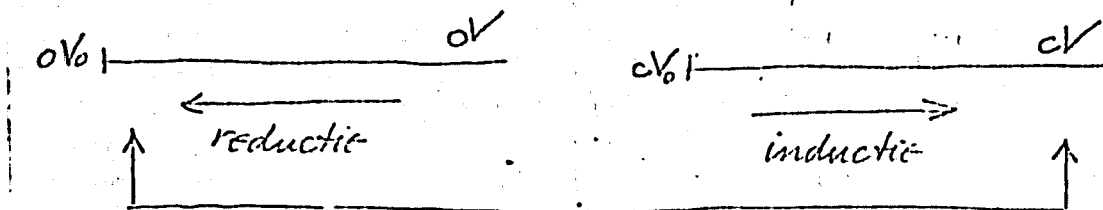
De positieve overlevingskans zou men kunnen berekenen naar het aantal mogelijkheden tot overleving, de negatieve overlevingskans naar het aantal voorzieningen dat in het gegeven milieu nodig zou zijn om overleving alsnog mogelijk te maken. Boven de "maximaal toelaatbare" hoeveelheid omgevingsvariatio ontstaat een overdosering van prikkels uit het milieu die door het organisme niet meer zinvol geïnterpreteerd en tot overleving aangewend kunnen worden. Beneden de "minimum vereiste" hoeveelheid degenerereert het sensorische (visuele, auditieve) systeem en als gevolg van het uitblijven van informatie het vermogen tot perceptie, interpretatie en "begrip".

Wij kunnen op basis hiervan een eenvoudig perceptiemodel construeren door het continuüm van de omgevingsvariatio te stellen tegenover een continuüm tussen waarnemen (perceptie, interpretatie, begrip) en modelvorming binnen het organisme. Dit continuüm zullen wij "conceptuele variatie" (cV) noemen. Deze "variatioes" zijn als volgt aan elkaar gerelateerd:

De cV-schaal is een eigenschap van het organisme als informatie-verwerkend systeem, de oV-schaal is een eigenschap van zijn omgeving.

"Waarnemen" is hier bedoeld als waarnemen-zonder-meer, het interpretatieloos ontvangen van een indruk, volledig, zonder relatie met voorafgaande of komende beelden, zonder relatie met een geheugen of concept, kortom het nulpunt van conceptuele variatie. Zodra echter het organisme het ene beeld met het andere gaat "vergelijken", op zoek gaat naar het overeenkomstige, blijvende, redundante in de verschillende en veranderende beelden, treedt "modelvorming" op:

Het proces van (empirisch) waarnemen naar de (theoretische) vorming van een model of concept heet "inductie", het omgekeerde "~~deductie~~". Wij zijn geneigd het analoge proces in de omgevingsvariatie, het proces van "anders zijn en worden" naar "gelijk zijn en blijven", "reductie" te noemen.

Door "modelvorming" "reducereert" men de werkelijkheid tot de elementen daarin die gelijkheid of stabiliteit vertonen.

Een eenvoudig voorbeeld geeft beweging als vorm van oV. Een model van zo'n beweging zou in eerste instantie kunnen inhouden het quotiënt s/t (afgelegde weg gedeeld door tijd), de snelheid. Andere modellen zijn ook mogelijk (het "doel" als constante factor in de beweging), maar wij beperken ons tot dit voorbeeld. Wanneer de snelheid een constant getal oplevert, dan houdt de modelvorming op: een verandering is gereduceerd tot een stabiel gegeven. Wanneer dit getal echter niet constant is, kan het informatieverwerkende systeem verder zoeken door de verandering van beweging te vangen in een constant getal voor versnelling of vertraging (s/t^2).

Zo kan het te ontwikkelen model van de omgeving steeds preciezer en omvangrijker worden. Er is eigenlijk aan de cV naar rechts geen theoretische grens te stellen zoals naar links de nulwaarde (cV_0) in het pure "waarnemen" een eindpunt vindt.

Ook bij de omgevingsvariatie was dit het geval: "stabiel" is stabieler dan stabiel of gelijk dan gelijk is formeel onmogelijk terwijl veranderlijker dan veranderlijk of verschillender dan verschillend altijd denkbaar blijft.

Door de eenzijdige begrenzing van beide variaties kan men van nulwaarden (V_0) spreken en de relaties tussen oV en cV als omgekeerd evenredig beschouwen omdat men van hoge (richting oneindig) en lage waarden (richting nul) kan spreken.

Hoge waarden van oV corresponderen nu met een lage waarde van cV, omdat waarnemen slechts mogelijk is door verschillen en veranderingen in de omgeving. Waarom echter zouden lage waarden van oV corresponderen met hoge waarden van cV?

Begrip is slechts mogelijk door herkennen en vergelijken, dat wil zeggen op basis van gelijkheid in tijd en ruimte, stabiliteit en overeenkomst. Wanneer er geen enkele relatie valt aan te wijzen tussen een waargenomen element en een tevoren of daarnaast waargenomen element, dan kan men niet spreken van "begrip", men blijft bij puur waarnemen, bij het nulpunt van conceptuele variatie.

Opzettelijk wordt hier gezegd "bij" het nulpunt, omdat alleen al door de gelijkheid van plaats en tijd bij waarneming sprake kan zijn van een relatie tussen elementen waartussen overigens geen relatie bestaat, deze relatie is dan door het waarnemend organisme opgelegd. Deze "ongelagde relatie" noemen wij de "betekenis" die het organisme aan elementen uit zijn omgeving hecht.

Deze betekenis hecht hij aan zijn omgeving door de ongestructureerde elementen met elkaar "in verband" te brengen.

Wij zijn hiermee een weinig afgedwaald van het theoretische nulpunt cV_0 , het pure waarnemen als van een camera. Vlak naast het waarnemen staat in zekere zin het deelnemen, het "beleven".

In feite is geen enkel organisme in staat tot passief, puur "waarnemen", al kan het ertoe gedwongen worden wanneer de variatie in het milieu het maximum toelaatbare niveau overschrijdt.

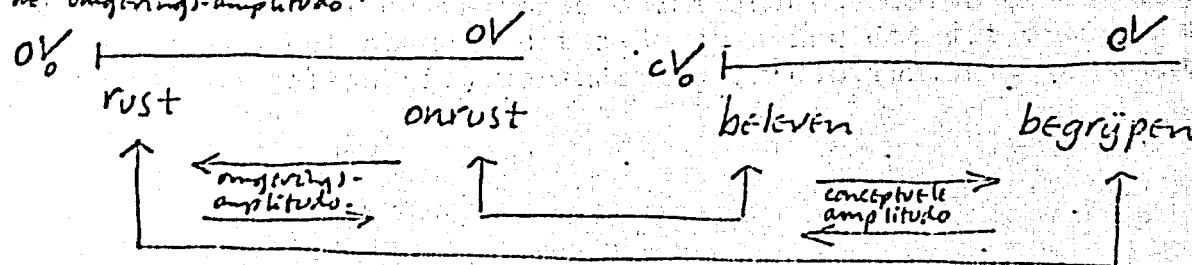
De omgeving werkt dan als kakosconie of kakofonie op het organisme, het is niet meer in staat aan deze omgeving betekenis te hechten, haar te "beleven".

Het absolute nulpunt van conceptuele variatie heeft dus slechts theoretische waarde, beter is het een relatief nulpunt in te voeren en dat "beleven" te noemen. De wetenschap is dan in staat om van deze subjectieve beleving een objectieve waarneming af te zonderen maar daartoe is het organisme op zich nooit in staat.

Zoals het organisme door overschrijding van het maximum toelaatbare oV-niveau gedwongen kan worden iedere betekenis te laten varen, zo kan bij onderschrijding van het minimum vereiste niveau elk waarnemen onmogelijk gemaakt worden. De mens in "sensory deprivation" verliest zich dan in fantasieën en hallucinaties, of in onze terminologie: "modelvorming", zij het gederealiseerde modelvorming.

Zoals wij ten opzichte van het pure waarnemen op de schaal van cV een stapje vooruit gedaan hebben om in het gebied van het "beleven" te geraken, zo doen wij nu ten opzichte van de verregaande "modelvorming" een stapje terug naar het gebied dat wij "begrijpen" noemen.

Tussen beleven en begrijpen moet de conceptuele variatie van een gezonde mens kunnen variëren om mentaal actief te blijven en niet ten prooi te vallen aan derealisatie. Dit variëren langs de schaal van cV noemen wij de "conceptuele amplitudo", de overeenkomstige beweging langs de oV-schaal de "omgevings-amplitudo".

De conceptuele amplitudo verschilt van persoon tot persoon.

Volgens de hier getekende relaties moet de omgeving een amplitudo hebben die de een gezonde conceptuele amplitudo mogelijk maakt.

Dat deze eis renercessies heeft op de omgevings-variatie is duidelijk: de habitat van de mens moet gedifferentieerd zijn naar rustige en onrustige gebieden, bij voorbeeld binnen loopafstand van elkaar (300 m).

Alvorens wij echter eisen van het perceptuele systeem gaan omzetten in wenselijke eigenschappen van de habitat, moeten wij ons nog de vraag stellen welke fundamentele behoeften verantwoordelijk zijn voor het menselijk streven naar perceptie als zodanig, naar beleving enerzijds en naar een reductie van de omgevingsvariatie door "begrip", het "greep krijgen op" die omgeving anderzijds. Verder moeten wij ons afvragen welke andere elementen van het menselijk bestaan buiten de perceptie ploiten voor verscheidenheid en differentiatie.

De fundamentele behoeften die verantwoordelijk zijn voor de noodzaak van perceptie als zodanig zijn omvattend. Wanneer het de stedeling bijvoorbeeld niet mogelijk zou zijn spontaan de weg te vinden naar de bakker, de dokter, de politie, zijn familie en vrienden, zijn sportvereniging, zijn werk of de speciale goederen en diensten die hij nodig heeft, dan zou hij in praktisch al zijn behoeften gefrustreerd raken: voedsel, veiligheid, geborgenheid, liefde, achting, identiteit, prestige, zelfvertrouwen, zelfverwerkelijking, creativiteit etc.

Dit is echter nog slechts een uitwendig, oecologisch argument, het inwendige, neuro-fysiologische argument is echter ons' inziens, - ofschoon vooralsnog hypothetisch - even belangrijk.

Onder fysiologische behoeften moet men namelijk niet alleen verstaan lichamelijke behoeften aan materialen en energie, maar ook de (neuro-fysiologische) behoefte aan informatie, de zgn. "prikkelhonger".

In informatie-arme omgevingen degenerereert het perceptieve systeem, en om dit te voorkomen kent het organisme een nieuwsgierigheidsbehoefte, een behoefte aan avontuur en belevenissen. Dit is ons' inziens een (neuro-) fysiologische behoefte.

De activiteiten die het organisme als gevolg van deze behoefte onderneemt brengen hem echter dikwijls in onzekerheid en gevaar. Wanneer de nieuwsgierigheidsbehoefte derhalve bevredigd is, steekt volgens het prepotentieprincipe de behoefte aan veiligheid en zekerheid de kop op.

De overmaat aan ongeclassificeerde informatie of nieuws moet tot begrijpelijke proporties worden gereduceerd door modelvorming waarop het organisme dan weer zijn "verwachtingen" baseert. Het is onze behoefte aan zekerheid en veiligheid die ons telkens weer doet zoeken naar gelijkheden en stabiliteiten in onze omgeving.

Zolang wij onze omgeving niet "begrijpen", voelen wij ons onveilig. Zolang de vreemde elementen en de onverwachte gebeurtenissen in onze omgeving niet tot een aanvaardbaar niveau zijn teruggebracht ("reductie") en gecompenseerd door een overmaat aan herkenbare objecten en te verwachten gebeurtenissen, voelen wij ons niet geborgen. Wanneer nu het organisme tussen beleven en begrijpen een dynamisch evenwicht gevonden heeft rondom het optimum van omgevings-variatie, dan zal de volgende opduikende behoefte er één zijn van hechting aan het element uit zijn omgeving dat dit optimum tussen verschil en gelijkheid, verandering en continuïteit vertoont.

Wanneer een organisme zijn omgeving eenmaal "kent", wanneer haar heterogeniteit en ritme door modelvorming in het organisme gereduceerd zijn, wordt deze omgeving zijn "territorium".

Dit territorium wordt verdedigd tegen vreemdelingen, invallers en onrustzaaiers. De territoriumdrift behoort vanuit dit gezichtspunt tot de set van affectieve behoeften die tot doel hebben een omgevingshomoeostase tussen een te hoge en een te lage variatie tot stand te brengen. De affectie tot deze homoeostatische omgeving uit zich hierin, dat het organisme "gehecht" is aan deze omgeving, haar herhaaldelijk wil hebben (habitare), haar wil bezetten en bezitten.

Verstoting uit deze belevingswereld wekt ontheemding, vervreemding, omdat het organisme daarmee uit-landig, "el-lendig" (gotisch: aljar land, elders) is geworden en van zijn territoriale identiteit beroofd.

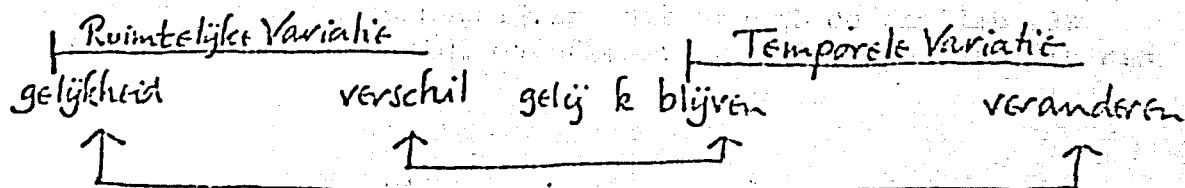
Die elementen uit de omgeving die het organisme een dynamisch evenwicht toestaan tussen waarnemen en modelvorming, beleven en begrijpen, verwondering en herkenning, worden het object van affectieve behoeften.

Het organisme zal trachten zich aan deze elementen te hechten, omdat een optimale omgevingsvariatie een optimale conceptuele variatie mogelijk maakt, hetgeen een optimaal functioneren van het zenuwstelsel inhoudt en wellicht de kern is van esthetische beleving.

De algemene menselijke affectie voor de levende natuur zou gebaseerd kunnen zijn op het nauwkeurig evenwicht tussen gelijkheid en verschil, verandering en stabiliteit: alle bomen en bladeren zijn van elkaar verschillend, doch hun grondplan is gelijk en herkenbaar, al wat leeft verandert, doch de onverwachte ontwikkeling vindt plaats binnen het kader van wat te verachten was. Een wandeling door de vrije natuur betekent een ritmische beleving van nieuwsgierigheid en identificatie, verwondering en herkenning, informatie en redundantie, hoge en lage variatie. Deze amplitudo rondom een optimum zou men informatie-homoeostase kunnen noemen.

Wanneer mocht blijken dat de vrije natuur een neurofysiologisch beter informatie-klimaat biedt dan de stad en op basis hiervan zelfs therapeutische waarde heeft in gevallen van stress en andere psychische aandoeningen, dan zou de natuur hierin de leermeester van de stedenbouwkunst kunnen zijn. Het is dan de mogelijke waard de oecologische mechanismen van "variatie-homoeostase" te bestuderen.

Volgens de oecoloog van Leeuwen berusten deze er namelijk op dat in de natuur de ruimtelijke omgevingsvariatie (verschil-gelijkheid) complementair is aan de temporele omgevingsvariatie (verandering-stabiliteit), zodat verhoging van temporele variatie gepaard gaat aan verlaging van ruimtelijke variatie en omgekeerd:

Met het voorgaande hebben wij de nieuwsgierigheidsmotieven, de cognitieve behoeften en de esthetische behoeften teruggebracht in de behoeftenhiërarchie van Maslow door ze respectievelijk te plaatsen in de sets van fysiologische, veiligheids- en affectieve behoeften. Maslow zelf herkent deze behoeften niet als zodanig (Maslow 1970).

Nu wij aan de eerste drie behoeftensets van Maslow een conceptuele betekenis hebben toegevoegd, dringt zich de vraag op of niet ook de laatste twee sets die Maslow noemt een conceptuele betekenis hebben: de behoeften aan "esteem" en "self-actualisation".

Wij zijn geneigd het conceptuele aspect van deze behoeften samen te vatten als "identiteits-behoeften". Waar het in het voorgaande ging om het concept dat een organisme in een dialectische reeks van waarnemen en modelvorming van zijn omgeving opbouwt, gaat het bij de bespreking van de verwerkelijking van de identiteitsbehoeften om het concept dat een organisme van zichzelf opbouwt. In een dialectische reeks van impressies en expressies Bij de opbouw van dit zelfconcept maakt het organisme door identificatie en projectie gebruik van zijn omgeving. Dit is het oecologische aspect van het complexe begrip identiteit waarop wij ons bij de motivering van milieudifferentiatie in nivellerende omstandigheden speciaal zullen richten.

Wij zouden dus een "esteem-identiteit" en een "self-actualization-identiteit" kunnen onderscheiden, respectievelijk berustend op identificatie met en projectie op de omgeving.

De eerste identiteitsvorm is daarbij een impressieve, exogene, centripetale, afferente vorm, de tweede een expressieve, endogene, centrifugale, efferente vorm. Zoals gezegd, ging het bij de nieuwsgierigheidsmotieven, de cognitieve en (in mindere mate) bij de "esthetisch-affectieve" behoeften om een concept dat het organisme van zijn buitenwereld heeft, bij de identiteitsbehoeften gaat het om het concept dat het organisme van zichzelf heeft.

Dit zelfconcept kan gevoed worden door de liefde, achting, het respect die het subject van anderen ondergaat (impressieve identiteit), of (en) door het effect dat de omgeving onder invloed van het subject ondergaat en waarin het voor zichzelf en voor anderen herkenbaar is (expressieve identiteit), hierop berust bijvoorbeeld arbeidsvreugde.

Ontbreekt de achting vanuit de omgeving of de invloed op deze omgeving, dan kan men spreken van "vervreemding". Door de exogene en endogene ontkenning van het subject ontnemt men hem zijn prestige en zijn invloed, zijn waardigheid en zijn betekenis, zijn impressieve en zijn expressieve identiteit.

De rol van de omgeving is dus zeer essentieel in het proces van identiteitsvorming. Het ligt voor de hand identiteitsvormen die in wisselwerking met een menselijke omgeving ontstaan te onderscheiden van identiteitsvormen die in wisselwerking met de fysieke omgeving ontstaan. Wij spreken dan respectievelijk van categoriale en territoriale identiteit, afkomst en herkomst, naam en adres, of nog fundamenteel: Zijn en Hebben.

De categoriale identiteit duidt op de sociale groepering waarmee het subject zich identificeert of (en) waarbinnen het betekenis heeft. In de voorindustriële maatschappij was dit vooral de familie als sociale en economische eenheid. De afkomst, de naam bepaalde wie men was.

* wie zegt dat

In de na-industriële maatschappij is dit referentiekader over velerlei instellingen verdeeld en is veel meer de sociale klasse en de subcultuur waartoe men wil behoren de categorie geworden waaraan men zijn impressieve en zo mogelijk expressieve identiteit ontleent: men leest bepaalde kranten, men heeft specifieke hobby's.

De territoriale identiteit echter verwijst naar de fysieke omgeving waarin men zich herkent: de herkomst, het adres, de plek die men bezet of "herhaaldelijk heeft" ("habitat"), het goed dat men "bezit". In de voorindustriële maatschappij was dit meestal een grondgebonden territorium waarbuiten men uit-landig of ellendig was. In de na-industriële maatschappij werd dit geabstraheerd tot het geheel van verplaatsbare bezittingen, het hebben en houden van het subject, zijn "mobiel territorium". Of deze abstractie voor de menselijke psyche voldoet, betwifelen we. Ons' inziens is een ruimtelijk referentiekader waarin de levensloop van ieder individu op unieke wijze "gedrapeerd" ligt onontbeerlijk voor de historische fundering van een zelf-concept. Dit ruimtelijk referentiekader moet vol ankerplaatsen zijn waaraan gebeurtenissen in het verleden diepte hebben gegeven. Het slopen van een huis is de vernietiging van een dergelijke ankerplaats, het ontnemt elke vroegere bewoner een deel van zijn territoriale identiteit.

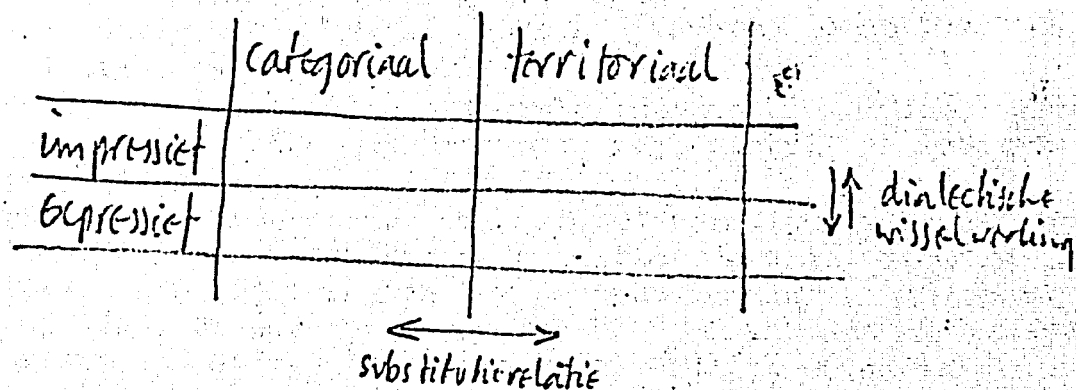
zie ook
deels met
omgeving

Iedere herinnering bestaat uit een concept van een gebeuren en een concept van de situatie waarin dit gebeuren "plaats" vond.

In zoverre de mens de som is van zijn herinneringen, heeft de som van de plaatsen waarin zich zijn leven heeft afgespeeld, zijn beleavingswereld, een existentiële waarde voor het individu die wij hier zijn "territoriale identiteit" hebben genoemd.

De beleavingswereld is het kader waarbinnen het individu zijn plannen maakt, waarbinnen zich zijn mogelijkheden zullen ontplooiën, het is de basis van waaruit de persoonlijkheidsdifferentiatie vorm krijgt en van waaruit het individu zich een voorstelling maakt van zijn activiteiten.

hierna uitwerking v.h. begrip persoonlijk identiteit:

toegepast op de territoriale component.

Dan het begrip "locale identiteit" als eigenschap van een gebied, als collectieve identificatiewaarde van dat gebied.